

УДК 343.2

Ю.А. Дорохінакандидат юридичних наук
ВНЗ "Національна академія управління"**ДО УТОЧНЕННЯ ПОНЯТТЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ
ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ**

У статті уточнено деякі загальнотеоретичні уявлення щодо вчення про об'єктивну сторону злочину проти власності в напрямі подальшого розвитку його понятійного апарату. Зауважено щодо органічного зв'язку об'єктивної сторони злочину з іншими елементами складу злочину, запропоновано авторське визначення поняття об'єктивної сторони злочину проти власності.

Ключові слова: злочин проти власності, зовнішня сторона злочину, об'єктивна сторона складу злочину.

I. Вступ

Обов'язковою складовою аналізу складу злочину є його об'єктивна сторона. У теорії кримінального права її визначають зазвичай як зовнішню сторону загального небезпечного посягання, що протікає в певних умовах, місці й часі та завдає шкоду суспільним відносинам [1, с. 6].

Діалектичне розуміння внутрішнього й зовнішнього було сформульовано Гегелем у праці "Наука логіки", де він визначав внутрішнє й зовнішнє у зв'язку з категоріями явища й сутності. У своїй праці Гегель протиставляв поглядам, які висвітлювали сутність як щось виключно внутрішнє, ідею взаємопереходів внутрішнього й зовнішнього їх взаємопроникнення [2]. Поділ на внутрішнє й зовнішнє так само можемо знайти у працях Дж. Локка [3, с. 128].

Прийнятий у кримінальному праві поділ ознак злочину на внутрішні й зовнішні продиктований, у першу чергу, практичними, утилітарними міркуваннями, а не моментом виявлення "сутності-несутності" діяння [1, с. 6]. Хоча питання про сутність досліджуваного явища в будь-якій науці (і кримінальне право не є виключенням) ніколи не знімається. Виокремлення зовнішнього й внутрішнього пов'язано, головним чином, із необхідністю впорядковувати процес кваліфікації злочину в найбільш логічну послідовність дій. Злочин, насамперед, висвітлюється із зовнішнього боку, особливо з точки зору спричинених ним наслідків. Останні й слугують, як правило, безперечним доказом його вчинення. Звідси й виникає необхідність у з'ясуванні на первинному етапі аналізу складу злочину саме його зовнішніх, об'єктивних ознак.

Проведене дослідження ґрунтується на працях Х.Х. Абсатарова, Ю.В. Александрова, П.П. Андрушка, В.І. Антипова, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, Ф.Д. Гребенкіна,

В.М. Кудрявцева, П.М. Левіна, О.П. Литвина, В.К. Матвійчука, П.С. Матишевського, М.І. Мельника, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, Г.В. Тимейка та ін. Однак у сучасних умовах важливість вивчення об'єктивної сторони складу злочину з теоретичної точки зору пояснюється, зокрема, тим, що за останні роки в цій області накопичилося багато нових питань, змінилися деякі традиційні погляди, необхідні для подальшого розвитку науки й удосконалення практики.

II. Постановка завдання

Мета статті – критично проаналізувати здобутки попередніх науковців і на цій основі продовжити розробку понятійного апарату вчення про об'єктивну сторону злочину проти власності.

III. Результати

Об'єктивна сторона має вирішальне значення для кваліфікації злочинів проти власності. Досліджуючи розвиток поняття об'єктивної сторони злочинів проти власності, в першу чергу необхідно виокремити поняття об'єктивної сторони складу злочину в теорії кримінального права. Це пояснюється такими обставинами: по-перше, не може бути визнано злочином те, що не має зовнішнього вираження, отже, склад будь-якого злочину включає зовнішні ознаки діяння; по-друге, зовнішні ознаки залишають, як правило, сліди в матеріальному світі, внаслідок чого стає можливою відносно точне відновлення "картини злочину" й доказування факту його вчинення; по-третє, зовнішні ознаки є найбільш надійним критерієм вираження внутрішніх ознак (суб'єктивної сторони) через органічну єдність перших і других й об'єктивної неможливості безпосереднього сприйняття психічних явищ, тобто за допомогою об'єктивних ознак виявляються суб'єктивні; по-четверте, у зовнішніх ознаках злочину зосереджено те, що відноситься до шкідливості й небезпеки злочину (збиток, шкода тощо), без чого вчинення злочину неможливо.

Цілком очевидно, що під час встановлення факту злочину проти власності його об'єктивна (зовнішня) сторона має визначатися відносно до свідомості конкретного суб'єкта злочину, й тільки до нього, а не до свідомості взагалі, що характерно для філософського аналізу. Під час аналізу й оцінки протиправного діяння, з ознаками злочину слід співвідносити відповідну поведінку конкретної особи – суб'єкта злочину. Тому межа, що визначає об'єктивне, пролягає на зовнішніх контурах свідомості саме цієї особи, а не когось іншого. Це означає, що в ланцюжок об'єктивних ознак злочину може бути вплетено й те, що в загальному сенсі до об'єктивного не відноситься, а саме свідомість інших людей, які з тих чи інших причин (за кримінальним законом) не притягаються до відповідальності, або хоча й притягаються, але за інший злочин, об'єктивна сторона якого буде встановлюватися вже відносно до їхньої свідомості.

Проведене нами дослідження дає змогу стверджувати, що відмінності між існуючими дефініціями об'єктивної сторони злочину полягають, перш за все, певною мірою в конкретизації авторами її змісту, а також у кількості відображених ознак. З цього приводу в науковій літературі немає єдиної точки зору. На нашу думку, доцільно виділити декілька груп науковців – дослідників зазначеної проблематики.

Перша група науковців під об'єктивною стороною складу злочину розуміє характеристику кримінальним законом зовнішніх ознак злочинного діяння (А.В. Наумов, В.В. Петров).

Друга – стверджує, що об'єктивна сторона злочину – це зовнішній акт суспільно небезпечного посягання на охоронюваний кримінальним правом (законом) об'єкт, тобто акт вольової поведінки, який відбувається в об'єктивному світі та виявляється в заподіянні шкоди зазначеному об'єкту або створенні загрози завдання йому шкоди (М.І. Ветров, Ю.І. Ляпунов).

Третя група – характеризує об'єктивну сторону злочину як таку, що складається із суспільно небезпечного діяння, що заподіяло або здатне завдати істотну шкоду суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законом, а також з умов і обставин нанесення цієї шкоди (П.І. Гришаєв).

Четверта – пояснює об'єктивну сторону складу злочину як сукупність передбачених законом ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, яке посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови, пов'язані з цим посяганням (М.І. Бажанов).

П'ята – наголошує, що об'єктивна сторона злочину – це зовнішній прояв суспільно небезпечного посягання на той чи інший об'єкт, що знаходиться під охороною кримі-

нального закону (тобто, це передбачені кримінальним законом ознаки, що характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння) (Ф.Г. Бурчак, Є.Ф. Фесенко).

Шоста – до об'єктивної сторони складу злочину відносить сукупність передбачених кримінальним законом ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечної дії, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання (І.Я. Козаченко, З.А. Незнамов).

І, насамкінець, сьома група – пояснює об'єктивну сторону злочину як процес суспільно небезпечного й протиправного посягання на інтереси, які охороняються законом, що висвітлюється з його зовнішньої сторони – як послідовний розвиток тих подій і явищ, які починаються зі злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта й закінчуються настанням злочинного результату (В.М. Кудрявцев, М.П. Журавльов, С.І. Нікулін).

Аналізуючи зазначені погляди, зауважимо, що в сучасній літературі одним з найбільш ґрунтовних є визначення, запропоноване Л.Д. Гаухманом, на його думку, "... об'єктивна сторона складу злочину – це сукупність зовнішніх, об'єктивних, соціально значимих, таких, що виражають суспільну небезпечність і її ступінь, суттєвих, типових для цього виду злочинів ознак, передбачених кримінальним законом і – при бланкетності диспозиції статті Особливої частини Кримінального кодексу – в інших законах та (або) інших нормативних правових актах, які характеризують злочин як закінчений та вчинений виконавцем (виконавцями)" [4, с. 90]. Однак окремі науковці критично зауважують, що в ньому досить абстрактними виглядають визначення об'єктивної сторони як характеристики кримінальним законом зовнішніх ознак злочинного діяння [5, с. 131], та сукупності юридично значущих ознак, що характеризують зовнішню сторону злочинного діяння [6, с. 145]. В інших формулюваннях змістовна характеристика об'єктивної сторони поєднується з її предметним наповненням, що робить їх більш конкретними. Однак, на нашу думку, не всі запропоновані дефініції мають достатню універсальність.

Схожість у поглядах щодо визначення поняття об'єктивної сторони, прослідковується у працях Ф.Г. Бурчака та М.І. Бажанова. Втім, на думку В.К. Матвійчука, висловлена ними позиція є кроком назад, оскільки в ній немає вказівки на умови, в яких відбувається посягання [7, с. 201–267].

Визначення, сформульоване Г.В. Тімейком, який зазначає, що "об'єктивна сторона злочину є зовнішнім актом злочинного діяння, що протікає в певних умовах місця, часу й обстановки" [8, с. 6], придатне лише для формальних складів злочинів [7, с. 201–267].

Недосконалою є позиція П.І. Гришаєва, який наголошує, що “об’єктивна сторона складається із суспільно небезпечного діяння, що завдає або здатне завдати істотну шкоду суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом, а також з умов та обставин завдання такої шкоди” [9, с. 5]. У цьому визначенні, на нашу думку, науковець надає не всі ознаки, притаманні об’єктивній стороні злочину.

П.Л. Фріс зазначає, що об’єктивна сторона складу злочину – це “сукупність ознак, які визначають зовнішню сторону злочину й характеризують суспільно небезпечне діяння (дію або бездіяльність), його шкідливі наслідки й причинний зв’язок між діянням та наслідками, який обумовив настання останніх, а також місце, час, обстановку, спосіб, стан, знаряддя та засоби вчинення злочину” [10, с. 80–81]. У цьому визначенні науковець вводить нову ознаку – “стан вчинення злочину”. На нашу думку, зазначена ознака співпадає з такими ознаками, як обстановка й час вчинення злочину.

М.І. Панов вважає, що об’єктивною стороною злочину є “зовнішня сторона (зовнішнє вираження) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв’язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину” [11, с. 117]. На нашу думку, надане визначення є досить змістовним і точним.

Отже, варіантів визначень поняття об’єктивної сторони у фаховій літературі достатньо. Однак сама по собі їх істотна кількість і різноманіття не свідчать про те, що питання є остаточно вирішеним. На нашу думку, недоліком переважної більшості визначень об’єктивної сторони складу злочину є те, що дослідники цього питання визначають зазначену категорію дещо ізольовано, забуваючи про те, що об’єктивна сторона є частиною, яка належить до складу злочину нарівні з іншими його елементами, тобто є складовою системи, яка характеризується органічною єдністю компонентів. Кожен з елементів і ознак складу злочину, що утворюють його зміст, у реальній дійсності не існує сам по собі, а, згідно з основним постулатом теорії соціальних систем, перебуває в тісному взаємозв’язку, взаємодії й взаємообумовленості з іншими системними елементами й ознаками соціально-правової системи, якою є для кримінального права склад злочину. Випадіння з системи будь-якого системоутворювального елемента знищує або повністю видозмінює її [12, с. 48].

Таким чином, об’єктивною стороною складу злочину зовнішні характеристики суспільно небезпечної поведінки особи мо-

жуть бути визнані лише за наявності інших його істотних компонентів. У зв’язку з цим вірною є думка М.І. Мельника та М.І. Хавронюка, що об’єктивну сторону характеризують не всі фактично присутні зовнішні елементи злочинної поведінки, а лише такі, що відображають посягання на певний об’єкт, що охороняється кримінальним законом. Науковці визначають “зовнішній акт суспільно небезпечного посягання на охоронюваний законом об’єкт, яким цьому об’єкту загрожує шкода або створюється загроза її заподіяння” [13, с. 14]. Їх підтримують Ю.В. Александров та В.А. Клименко, які вказують, що “сукупність передбачених законом ознак, які характеризують зовнішній вияв суспільнонебезпечного діяння, що посягає на об’єкти кримінально-правової охорони, а також об’єктивні чинники, з якими пов’язане це діяння” [14, с. 80].

У ґрунтовній характеристиці об’єктивної сторони складу злочину, здійсненій визнаним фахівцем кримінального права радянської доби В.М. Кудрявцевим, цю сторону визначено як процес суспільно небезпечного й протиправного посягання на інтереси, що охороняються кримінальним законом, що висвітлюється з його об’єктивної сторони, з точки зору послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються зі злочинної дії (бездіяльності) суб’єкта й закінчуються настанням злочинного результату [15, с. 9]. У цьому визначенні до поняття об’єктивної сторони введено вказівки не лише на об’єкт посягання, а й на суб’єкта злочину. Звідси прослідковуються системні зв’язки між різними елементами складу злочину.

На нашу думку, в загальному визначенні об’єктивної сторони злочину проти власності доцільно відображати обумовленість визнання нею лише таких зовнішніх характеристик злочину, які обмежені певними чинниками суб’єктивного характеру. Іноді можливість використання у формулюваннях об’єктивної сторони суб’єктивних характеристик злочинного діяння категорично заперечується.

В.Б. Малінін та О.Ф. Парфенов вважають правильним підхід у науці кримінального права, який визначає, що розділення на об’єктивне та суб’єктивне в людській поведінці має умовний характер. Науковці зазначають: “Оскільки наука визнає можливим в інтересах практики розділити об’єктивне й суб’єктивне у злочинній поведінці, відносячи діяння до об’єктивної сторони та вивчаючи окремо ставлення до нього злочинця (суб’єктивну сторону), то, безумовно, і всі інші ознаки (наслідки, причинний зв’язок, місце, час, спосіб, засоби, знаряддя й обстановку вчинення злочину) слід відносити до ознак об’єктивної сторони, а психічні

процеси, пов'язані з вчиненням злочину (його психологічну складову), вивчати в межах суб'єктивної сторони як психічне ставлення до вчиненого злочину" [16, с. 6]. На їхню думку, об'єктивну сторону злочину становить зовнішній акт злочинного діяння (дія чи бездіяльність), вчинене певним способом у конкретних умовах місця, часу й обстановки, іноді з використанням знарядь чи інших засобів, що призвело у матеріальних складах до шкідливих наслідків [16, с. 13].

IV. Висновки

Підсумовуючи й узагальнюючи досліджений матеріал, на нашу думку, логічним визначення поняття об'єктивної сторони складу злочину проти власності, яке в повному обсязі відобразить її реальний зміст, буде таке: об'єктивна сторона злочину проти власності – це система передбачених кримінальним законом зовнішніх ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також характеризують зовнішню сторону посягання особи на суспільні відносини та є предметом її суб'єктивної оцінки.

Список використаної літератури

1. Плотников А.И. Объективное и субъективное в преступлении: монография / А.И. Плотников. – М.: Проспект, 2011. – 240 с.
2. Гегель Г. Сочинения в 14 т. / Г. Гегель; перевод Б. Г. Столпнера, и др. – М.; Л., 1929–1959. – Т. 1: Энциклопедия философских наук. – С. 233–273.
3. Локк Дж. Избранные произведения / Дж. Локк. – М.: Мысль, 1960. – Т. 1. – 670 с.
4. Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. – М.: Центр ЮрИнфоР, 2001. – 316 с.
5. Курс советского уголовного права: в 5 т. / Н.С. Лейкина, С.А. Домахин, В.И. Пинчук и др.; отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. – Т. 2: Часть Общая. – 671 с.
6. Уголовное право. Общая часть: учебник / М.И. Ковалев, И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова и др.; отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. – М.: ИНФРА-М–НОРМА, 1997. – 516 с.
7. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): монографія / В.К. Матвійчук – К.: Азімут-Україн, 2005. – 464 с.
8. Тимейко Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г.В. Тимейко. – Ростов н/Д: Изд-во Рост. ун-та, 1977. – 215 с.
9. Советское уголовное право. Часть Общая: в 18 вып. / П.И. Гришаев. – М.: ВЮЗИ, 1961. – Вып. 7: Объективная сторона преступления. – 47 с.
10. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студентів вищих навчальних закладів / П.Л. Фріс. – К.: Атіка, 2004. – 488 с.
11. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін.; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.
12. Ляпунов Ю. Состав преступления: гносеологический и социально-правовой аспекты / Ю. Ляпунов // Уголовное право. – 2005. – № 5. – с. 44–48.
13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1104 с.
14. Александров Ю.В. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ю.В. Александров, В.А. Клименко. – К.: МАУП, 2004. – С. 328.
15. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М.: Госюриздат, 1960. – 244 с.
16. Малинин В.Б. Объективная сторона преступления / В.Б. Малинин, А.Ф. Парфенов. – СПб.: Изд-во Юридического института, 2004. – 301 с.
17. Гришаев П.И. Объективная сторона состава преступления: учеб. пособ. / П.И. Гришаев. – М.: ВЮЗИ, 1961. – 48 с.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2013.

Дорохина Ю.А. Теоретические основы понятия объективной стороны преступлений против собственности

В статье разработаны общетеоретические основы учения об объективной стороне преступления против собственности, развитии его понятия. Обращено внимание на связь объективной стороны преступления с другими элементами состава преступления, предложено авторское определение понятия объективной стороны преступления против собственности.

Ключевые слова: преступление против собственности, внешняя сторона преступления, объективная сторона состава преступления.

Dorokhina I. Theoretical bases of concept of objective side of crime against property

The article is devoted to development of general theoretic bases of studies about the objective side of crime against property, development of his concept. Attention applies on connection of objective side of crime with other elements of corpus delict, author determination of concept of objective side of crime against property is offered.

Indicated that variations definitions of the objective of literature in professional enough. However, there is a significant amount of their own and diversity does not indicate that the issue is finally resolved.

Emphasized that lack the vast majority of the definitions of the objective side of the crime is that researchers consider the matter specified category is somewhat isolated, oblivious to the fact that the objective side is the part that relates to the offense along with the other elements, ie is part of a system that is characterized by organic unity components. Each of the elements and the elements of the crime that make up its content, in reality does not exist by itself, but, according to the basic tenet of the theory of social systems is closely interrelated, interaction and interdependence with other system elements and attributes of legal system what is criminal law for the crime. Loss of the systems of any system-element destroys or alters it completely.

The article is conclusion that the objective side is crucial to establish crimes against property. Investigates the development of the concept of the objective of crimes against property, singled out the concept of the objective side of the crime in the theory of criminal law. It explained by various reasons.

Indicated that the objective side of the crime the external characteristics of socially dangerous behavior individuals may be recognized only if its other essential components.

Key words: *crime against property, exteriority of crime, objective side of corpus delict.*